

37(082)
п 24

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск

LX 66

THE WORK WITH SCIENTIFIC TRAINING TEXT WITH STUDENTS OF PHYLOLOGICAL DEPARTMENTS (BASED ON THE COURSE "TEKSTOZNAVSTVO")

The issue of scientific language students of philological departments is analysed, the system of work with scientific training text in the process of acquiring discipline "Tekstoznavstvo" is grounded.

Key words: scientific training text, analytical, reproductive, transformational exercises.

УДК 371.322.9 + 811.161.2 (07)

Кравцова І.А.

**МЕТОДИКА ОПРАЦЮВАННЯ НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНИХ ТЕКСТІВ
НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ**

У тексті порушується питання ролі науково-пізнавальних текстів на уроках читання в початкових класах як засіб впливу на формування в учнів відчуття слова, умінь сприймати зміст висловленої думки, розвитку правильності, точності, логіки й багатства мовлення.

Ключові слова: науково-пізнавальні тексти, уроки читання, початкові класи, пізнавальні інтереси.

Постановка проблеми. Проблема якості опрацювання науково-пізнавальних текстів на уроках читання в початкових класах є актуальною для методики викладання української мови у початковій ланці освіти. Згідно з Державним стандартом початкової загальної освіти курс "Читання" є невід'ємною складовою навчання мови. Визначення змісту початкової освіти з читання ґрунтується на особливостях мовленнєвого розвитку молодших школярів з урахуванням їх пізнавальних потреб, тому на уроках читання слід активно застосовувати всі види мовленнєвої діяльності, розвивати навички слухання та говоріння, формувати культуру мовлення учнів. Уроки читання повинні становити органічний сплав: навчання читання і розвитку учнівського мовлення.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему аналізу творів різних жанрів на уроках читання у початковій школі висвітлено у дослідженнях О.Савченко, М.Наумчук, Л.Скрипченко, С.Дорошенка та інших учених-педагогів. У своїх роботах вони обґрунтовують роль, місце та значення науково-пізнавальних текстів у формуванні та становленні молодшого школяра.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та висвітлення методики роботи над науково-пізнавальним текстом у початковій школі. Ознайомлення з художнім твором як мистецтвом слова і розвиток мовлення розв'язуються в тісному взаємозв'язку: формування в учнів відчуття слова, умінь сприймати зміст висловленої думки, оцінювати етику мовлення дійових осіб твору, збагачення словникового запасу, розвиток правильності, точності, багатства мовлення.

Робота з художнім словом на уроці читання органічно поєднується з творчістю учнів.

Завдання читання художнього та науково-художнього текстів диференціюються. Предметом цілеспрямованого аналізу художнього тексту є сприймання художньо-естетичного образу, усвідомлення ідеї твору; науково-художнього – розуміння смислових зв'язків та істотних ознак поняття, явища.

У системі навчання читання чіткою лінією проходить формування умінь самоконтролю під час читання, орієнтація на пізнання дитиною самої себе; на вільний вибір видів діяльності, що відповідає природі дитини, її бажанню діяти вільно, без примусу.

Тематика творів відображує картину образів світу, естетичних, загальнолюдських цінностей. Це твори, у центрі яких – людина, сім'я, праця, Батьківщина, природа, мир.

Зміна тематики й жанрової різноманітності текстів від класу до класу враховує особливості читача: розширення його пізнавальних інтересів, збагачення емоційно-естетичного, читацького досвіду.

На уроці читання доцільно використати такі види аналізу літературних творів: смисловий, структурний, емоційно-оцінний, художній, літературознавчий, стилістичний, лінгвістичний.

Учні мають навчитися усвідомлювати ідейно-тематичне багатство твору, бачити вираження його ідеї в системі групування персонажів, в особливостях розвитку сюжету, у позасюжетних елементах, у своєрідності мови. Аналіз літературного твору молодшим школярем має привести до його глибокого розуміння, усвідомлення ідеї та сприяти свідомому виразному читанню [4, с.312-313].

Виклад основного матеріалу. Сучасне здійснення аналізу, враховуючи літературознавчі основи викладання, має викликати емоційні реакції, не руйнуючи естетичної цілісності твору.

Отже, аналізувати зміст художнього твору – це означає розглядати і прояснювати тему та ідею, покладені в його основу.

Науково-популярний матеріал, що його містять шкільні підручники, різноманітний за змістом. Він дає знання учням про природу, працю, суспільне життя людей тощо; ознайомлює їх з певними історичними, суспільними і природничими поняттями та термінами, сприяє виробленню в них життєвих практичних навичок, відповідного ставлення до предметів, явищ, подій, людей; сприяє також трудовому вихованню. Тому читання такого матеріалу потребує не меншої підготовки, ніж будь-який художній твір.

За своєю будовою і стильовими особливостями науково-популярний матеріал, уміщений у читанках, не однорідний. Він складається з нарисів і науково-популярних статей.

У науково-пізнавальному і науково-художньому творах зміст часто може бути однаковим, але форма розкриття цього змісту й обсяг повідомлюваних знань завжди різні. У науково-пізнавальному тексті завжди міститься максимальна кількість повідомлюваних знань. У науково-художньому – подаються один якийсь факт, одна проблема, але розкриваються вони за допомогою цілого арсеналу художніх засобів. До цих окремих фактів, подій, процесів найбільше тягнуться молодші школярі, оскільки у них наявний стійкий інтерес до окремих фактів і водночас настирливо виявляється бажання оволодівати закономірностями [1, с.23].

Пізнавальна цінність науково-художніх текстів для дітей семи – дев'яти років полягає в тому, що конкретний факт, герой, подія тут ніколи не змальовуються випадковими. Вони завжди взаємозв'язані, завжди приводять читача до певних висновків, узагальнень. Наприклад, у науково-популярному тексті “Як з'явилася друкована книга” (Савченко О.Я. Читанка. 3 кл. Ч.І) автор пропонує учням захоплюючу історію створення книги і збереження знань та їх передачу наступним поколінням.

Після читання учнями цього тексту спрямовуємо увагу дітей на розкриття значення словосполучення “глиняні плитки”, “складальна каса”, “друкарська форма”. Наступний етап роботи спрямовується на те, щоб діти могли розкрити ставлення людини до книги, і їм пропонується текст “Як жила книга за часів Київської Русі”.

Отже, невеличкий уривок з науково-художнього тексту допоміг учням здобути значну інформацію про історію книги, залучивши при цьому власні спостереження, набутий життєвий досвід.

У другому класі практично даємо уявлення дітям і про те, що науково-пізнавальні та художні цінності того чи іншого тексту часто переплітаються. Наприклад, текст розповіді “Древній Київ” (Савченко О.Я. Читанка. 2 кл., Ч.І).

Закріплення навичок учнів опрацьовувати науково-художні та науково-пізнавальні тексти відбувається протягом багатьох уроків, на яких ці тексти вивчаються. Зокрема, оповідання “Рідні краєвиди” (Савченко О.Я. Читанка. 4 кл., Ч.І) продовжує знайомство з природою восени в лісі.

Перед читанням твору розповідаємо учням про прихід осені, про зміни, що відбуваються у природі і навіть у стані самих людей. “Дрімують села” (Іван Франко), “Здивовані квіти” (Ліна Костенко) тощо.

Навчаємо дітей у науково-пізнавальних текстах відшукувати причинові та наслідкові зв'язки, бачити різні зачини в цих текстах, прогнозувати зміст твору, який починається запитальним реченням тощо.

Така робота сприяє формуванню у дітей уміння читати і разом з тим дає змогу впливати на почуття дітей, доповнювати їх пізнавальні відомості, спостерігати подібні картини природи, всебічно виховувати їх і розвивати.

Нариси своєю мовою і обсягом близькі до оповідання. Їм властива до певної міри образність, емоційність. Відрізняються вони від оповідань в основному способом типізації явищ описаної діяльності: відтворюють не художній, а дійсний факт [2, с.17].

Особливості роботи над науково-пізнавальними текстами (Савченко О.Я. Читанка. 4 кл., Ч.П., розділ “Сторінки з історії”, С.15) полягають у тому, що в них виклад життєвих даних базується на основі розгортання сюжету, у якому діють люди. У роботі над цим жанром слід урахувувати специфіку викладу. Насиченість тексту фактичними даними потребує широких пояснень, знаходження аналогій (схожостей між предметами, явищами). Що ж до прийомів в аналізі, то бажано дотримуватися тієї форми, яку запропонував автор статті. Цей жанр відкриває вчителю можливість творчого підходу до аналізу тексту. Урахування змісту матеріалу дозволяє правильно організувати форму підготовки до сприймання тексту. В одних випадках достатньо лише підвести учнів до слухання матеріалу, зацікавити їх, а в інших – необхідно роз'яснити, про що йдеться у творі; коли і де події відбувалися; яке значення вони мали в історії держави, чому люди повинні не забувати про них. Шкільна практика переконує в тому, над яким би різновидом науково-художніх статей не велась робота і які б форми їх опрацювання не застосовувалися, вимога до їх читання залишається незмінною: уроки ознайомлення з цим жанром мають давати учням суму знань і розширювати тим самим їх світогляд. Перевіркою результативності роботи над статтею має стати узагальнююча бесіда. Вона проводиться після розбору частин. У її основу кладуться запитання, які передбачають повторення матеріалу, розповідь про те нове, що стало відомим, формулювання свого ставлення до опрацьованого матеріалу.

Науково-популярні статті, на відміну від художньої прози, також відбивають дійсні факти з життя природи, суспільства, але не так образно й емоційно, як це властиво оповіданням чи нарисам. Особливу роль у статті відіграє логічний аспект. Він є також головним елементом виразності читання. Проте це не значить, що читати такі статті можна сухо, одноманітно. Науково-популярна стаття будь-якого змісту, хоч і не має яскраво вираженого авторського ставлення до розповідних фактів, однак в інтерпретації читця повинна впливати на розум, волю і почуття учнів. Вчитель завжди прагне, щоб учні не просто сприймали певну кількість інформації про природу, працю чи суспільне життя людей, а й відповідно реагували на сприйняте, скажімо, милувалися красою природи, самовідданою працею наших людей, пишалися героїчним минулим і сучасним нашої держави. Так, читаючи, учитель ставить своїм завданням не тільки передати процес творення хліба, а й показати його творців, викликати почуття поваги до тих, хто його вирощує, випікає, і загалом, до людей праці.

Отже, для успіху в читанні науково-популярної ділової статті читцю необхідно, як і для художнього тексту, добре усвідомити її зміст, спрямування, яскраво бачити описану дійсність, визначити до неї своє ставлення. Для цього слід опрацювати додаткову літературу, розглянути відповідні картини чи зробити певні спостереження тощо. Потім визначити головне спрямування змісту статті (основний перелік інформації, основну мету читання та аналіз тексту з дітьми).

Процес аналізу тексту потребує такої ж послідовності, як і будь-який художній твір. Текст доцільно розчленувати на частини, до кожної з них визначити завдання читання і відповідно до цього зробити помітки пауз, логічних наголосів, мелодики.

Зміст ділового матеріалу сприймається дітьми дещо важче, ніж художнього, тому читати його треба не поспішаючи, добре витримувати паузи після кожного абзацу і особливо після кожної частини. На окремих словах чи й цілих реченнях, що дають зорові й образні уявлення, слід робити опору – правильно прочитати їх за законами усного мовлення. В цілому читання має бути вражаюче, захоплююче, цікаве. У кінці статті слід витримувати тривалу паузу, щоб дати змогу учням зосередитися на прочитаному, продумати все сприйняте і зробити певні висновки.

У науково-пізнавальних статтях діти знаходять розповіді про дійсні життєві факти, події, конкретних людей. Введення до читанок такого жанру творів методично виправдане. Вони розширюють пізнання учнів, оскільки їхня тематика різноманітна. Наприклад, “Створення світу”, “Створення людей”, “Завітай до бібліотеки”, “Які книги ти читаєш?”, “Рідні краєвиди”, “Старовинне місто”, “Як розмовляють тварини”, “Школа Володимира Великого”, “Що таке Батьківщина”, “Коладинки” тощо (Савченко О.Я. Читанка. 4 кл., Ч.ІІ., розділ “Сторінки з історії”, С.15). Матеріали цього жанру відкривають учням історію і сучасний навколишній світ. У цьому їхнє пізнавальне значення. Разом із цим вони містять великий виховний потенціал. Цю особливість статей учитель зобов’язаний використати в повній мірі для розвитку у своїх вихованців почуття любові до рідної країни, гордості за людей праці, поваги до старших. Опрацювання цих текстів потрібно спрямувати на прищеплення дітям бажання самим трудитися, зробити добре і корисне діло, сумлінно виконувати свої обов’язки.

У роботі над статтями необхідно враховувати специфіку викладу. Насиченість тексту фактичними даними потребує ширших пояснень, знаходження аналогій (схожостей між предметами). Що ж до прийомів в аналізі таких текстів, то в цих випадках бажано дотримуватися тієї форми, яку запропонував автор. Розмова в такому ключі відкриє вчителю можливість показати один із способів передачі думок – виклад від імені першої особи множини. Але над яким би різновидом науково-художніх статей не велася робота і які форми їх опрацювання не застосовувалися, вимога до їх читання залишається незмінною: уроки ознайомлення з цими творами мають давати учням деяку суму знань, розширити їх світогляд. А цього можна досягти тільки в активній пізнавальній діяльності.

Позитивні результати читання статей залежать також і від того, як організовано їх аналіз, точніше, як ведеться розбір і усвідомлення частин розглядуваного матеріалу.

Висновки. Аналіз наявних у підручниках текстів ділового чи науково-пізнавального характеру показав також, що серед них переважна більшість науково-художніх. А це спонукає вчителя знаходити правильні підходи до їх аналізу, бачити спільне й відмінне і спрямувати відповідно роботу думки дитини.

Треба сказати і про те, що методика опрацювання науково-пізнавальних творів ще недостатньо досліджена. Можливо, це спричинено нечіткою диференціацією науково-пізнавальних і науково-популярних творів (деякі дослідники їх називають науково-художніми). Так, дослідник цього питання Ю. Данін вважає, що в науково-пізнавальному тексті відсутня особа письменника, а в науково-художньому “особа того, що пізнає”, наявна [3, с.17].

Доцільно, на наш погляд, учителю в таких випадках користуватися визначенням, яке дає коротка літературна енциклопедія, що вся дитяча література складається з творів художніх і науково-пізнавальних, написаних для дітей. Виходячи з такого групування, очевидно, правильним буде вважати, що основна мета дитячої художньої книжки, а отже, і твору – давати читачеві певні моральні уявлення, відкривати перед ним світ у художніх образах, викликати бажання у молодшого школяра наслідувати позитивні приклади. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вихованні, розвитку розумової активності читача, залученні його до великого світу науки. У будь-якому художньому тексті можна знайти елементи наукових знань, так само, як і науково-пізнавальний твір неможливий без чіткої моральної спрямованості, а засвоєння нових знань завжди пов’язано з вихованням у читача певних поглядів і людських якостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Савченко О. Етапи опрацювання художніх творів на уроках читання / Олександра Савченко // Поч. школа. – 2005. – №9. – С.22-27.
2. Наумчук М.М. Творчий підхід до роботи з текстом / М.М. Наумчук, І.І.Наумчук // Поч. школа. – 1996. – №4. – С.15-18.
3. Пелешок Е. Особливості аналізу художнього твору на уроках читання у 3-4 класах / Ельза Пелешок, Тетяна Шевчук // Поч. школа. – 2002. – №2. – С.16-18.
4. Методика викладання української мови: [навч. посібник] / [С.І. Дорошенко, М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко, А.О. Свашенко, Н.О. Воскресенська, О.Н.Хорошковська, Л.О.Варзацька]: За ред. С.І. Дорошенка. – К.: Вища школа, 1992. – 398 с.
5. Скрипченко Л.О. Розвиток у молодших школярів уміння аналізувати науково-пізнавальні тексти та виділяти в них головне / Навчаємо і виховуємо на уроках читання / Сост. І.О.Нізельська. – К.: Рад. школа, 1986. – С.80-91.

Кравцова І.А.

МЕТОДИКА РАБОТЫ С НАУЧНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫМИ ТЕКСТАМИ НА УРОКАХ ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

В статье рассматривается вопрос о значении научно-познавательных текстов на уроках чтения в начальных классах как способе влияния на формирование у младших школьников понятия слова, умения воспринять значение выраженной мысли, обогащения словарного запаса, развития правильности, точности, логики и богатства речи.

Ключевые слова: научно-познавательные тексты, уроки чтения, начальные классы, познавательные интересы.

Kravtsova I.A.

PROCESSING METHOD SCIENTIFICALLY-INFORMATIVE TEXT ON THE READING CLASS IN PRIMARY SCHOOL

The problem of textual science-and-cognition significance at the Reading lessons in Primary School as a means of influence on concept word formation with junior schoolchildren (pupils); an ability to perceive the meaning of expressed idea to enlarge one's word-stock; improvement of correctness, accuracy, logic and richness of the language has been dwelt upon in the article.

Key words: textual science-and-cognition significance, Reading lessons, Primary School, junior schoolchildren (pupils), scientific-and-cognitive textual subject-matter reflects.

УДК 373:811.161.2

Кулик О.Д.

ПРОБЛЕМА ЗНАЧЕННЕВОГО ТА СМИСЛОВОГО СПРИЙНЯТТЯ СЛОВА

У статті аналізується проблема значеннєвої та смислової структури слова, співвідношення понять "значення-смісл", інваріантне значення слова в парадигматичній лексичній системі мови і його змінні смисли в синтагматичному плані мовлення.

Ключові слова: значення, смісл, сприйняття, мова, мовлення.

Значення є об'єктом лінгвістичної семантики й суміжних із нею галузей мовознавства, а також логіки, психології, соціології, філософії й ін. Проблема значення слова завжди була однією з найскладніших для дослідників, адже це поняття є загальнонауковою категорією, вивчення якої потребує виходу за межі окремої наукової галузі з метою гносеологічної інтерпретації.

Проблема значеннєвої та смислової структури слова ґрунтовно досліджувалася в працях багатьох науковців, зокрема Л.М. Васильєвої, В.О. Звєгінцева, С.Д. Кацнельсона, О.С. Кубрякової, М.В. Нікітіна, Б.Д. Плотникова, І.О. Стерніна, Г.А. Уфїмцевої та ін.